

ВЕЧЕРОВА Є. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.2/7:34.06

ПОТЕНЦІАЛ СПЕЦІАЛЬНО-ЮРИДИЧНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ЩОДО СИСТЕМНО-СТРУКТУРНОГО АНАЛІЗУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ ЯК РІЗНОВИДІВ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті запропоновано сукупність пізнавальних засобів та прийомів аналізу кримінального права та кримінального закону як різновидів соціального управління крізь призму правової герменевтики, порівняльно-правового та формально-логічного (догматичного) методів.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальний закон, герменевтика, порівняння, формальна логіка, синтаксис.

В статье предложена совокупность познавательных средств и приемов анализа уголовного права и уголовного закона как разновидностей социального управления сквозь призму правовой герменевтики, сравнительно-правового и формально-логического (догматического) методов.

Ключевые слова: уголовное право, уголовный закон, герменевтика, сравнение, формальная логика, синтаксис.

The article proposes the sum of cognitive means and methods of analysis for criminal law and criminal act as the kinds of social management through the prism of the legal hermeneutics, legal comparative and formal logical (dogmatic) methods.

Key words: criminal law, criminal act, hermeneutics, comparison, formal logic, syntax.

Вступ. Слід погодитися з точкою зору про те, що «для юридичних досліджень, зорієнтованих на сучасні вимоги до науки й наукового знання, методологічна спроможність є фундаментальною умовою наукової коректності та теоретичної обґрунтованості результатів» [1, с. 3].

Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що наукознавчі та методологічні питання, на жаль, є не дуже «популярними» серед науковців і їм часто приділяється другорядне значення (переважно в контексті розгляду вузькопрофільних проблем), або вони взагалі оминаються.

Найбільш розвиненим цей напрям знань традиційно продовжує залишатися в теорії держави та права і філософії (О.І. Демидов, М.С. Кельман, Д.А. Керимов, Л.О. Мікешина, М.М. Тарасов, Ю.М. Оборотов, І.Л. Честнов та ін.).

Серед вчених-криміналістів, у фокус уваги яких так чи інакше потрапляли методологічні питання, можна назвати О.І. Бойка, Н.О. Гуторову, А.Е. Жалінського, В.О. Навроцького, М.І. Панова, В.О. Тулякова та ін.

Постановка завдання. Зважаючи на вищевикреслене, можна сказати, що метою статті є аналіз окремих компонентів спеціально-юридичної методології (правової герменевтики, порівняльно-правового та формально-логічного методів) на предмет їх утилітарності для

системно-структурного аналізу кримінального права і кримінального закону як різновидів соціального управління.

Результати дослідження. З етимологічної точки зору термін «методологія» походить від грецьких слів “methodos” (шлях до будь-чого) та “logos” (слово, думка, розум, закон) та означає сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів, що використовуються в будь-якій науці.

Як відомо, існує три її типи (рівні): філософська, загальнонаукова та конкретно-наукова (спеціально-юридична) методологія.

Перш ніж перейти до характеристик окремих компонентів спеціально-юридичної методології, доцільно зробити декілька загальних зауважень, які суттєво впливають на хід подальшого дослідження.

Так, ми цілком згодні із В.М. Сирих у тому, що «всі методи, які застосовуються у пізнанні правових явищ, мають місце і в інших соціальних науках» [2, с. 11].

Це означає, що абсолютно «стерильних» методів, які б використовувалися виключно для пізнання правової матерії в умовах інтенсивної інтегралізації наукового знання, яким характеризується постмодерн, немає і бути не може. Тому критерієм розмежування спеціально-юридичних та загальнонаукових методів є не стільки сфера їх використання, скільки ступінь модифікації, глибина пристосування тих чи інших методів до специфіки правових досліджень [2, с. 12].

Привласнення та використання знань інших наук в юриспруденції відбуваються шляхом так званої юридизації методів інших наук. Ця юридизація є трансформацією неюридичних методів, їх перетворенням з позицій права та включення в контекст методу юридичної науки.

Наприклад, формально-логічний метод справедливо вважається спеціально-юридичним (приватно-правовим), не дивлячись на те, що в його основі лежать загальні, логічні та спеціальні граматичні методи. В ході багатовікової практики тлумачення права ці методи були творчо доповнені, розвинуті специфічними правилами пізнання і в тому вигляді, у якому вони існують в даний час, можуть застосовуватися лише у правовій науці [2, с. 12–13].

Те саме, на наш погляд, стосується порівняльно-правового методу та правової герменевтики. Однак, якщо зі спеціально-юридичним статусом порівняльно-правового методу сумнівів практично не виникає, оскільки він разом із формально-логічним методом належить до класичної юридичної методології, то другий метод (правова герменевтика) через новаторство й нетрадиційність далеко не всіма дослідниками сприймається як спеціально-юридичний.

На нашу думку, не дивлячись на відносну новизну, є достатня кількість вагомих аргументів, які вказують на особливості саме правової герменевтики (йдеться про специфічні правила і принципи її застосування у правовій площині).

Таким чином, далі нами послідовно будуть розглянуті правова герменевтика, порівняльно-правовий та формально-логічний (догматичний) методи з позиції їх значущості для системно-структурного аналізу кримінального права та кримінального закону як різновидів соціального управління.

Кардинально змінювані сенс та змістові контексти нової правової реальності не можуть бути зрозумілі в межах ортодоксальної догматизованої теорії, що вимагає освоєння нових підходів [3, с. 95].

Однією із новітніх технологій у методологічній сфері є герменевтика (від грецьк. “hermeneutikos” – «тлумачення») – мистецтво розуміння, осмислення (Гермес в грецькій міфології був посередником між богами і людьми).

На думку Ю.М. Оборотова, «правова герменевтика повинна стати новою науковою методологією ведення діалогу в умовах різноманітності правових культур і рівноправності світових цивілізацій. Правова герменевтика може забезпечити визначення і розуміння базових правових цінностей, здійснити розробку тлумачення тексту правової культури, психоаналізу учасників правових відносин, скласти картину правових світів інших цивілізацій» [4, с. 20–21].

В.В. Дудченко вважає герменевтику методом «наук про дух» [5, с. 7]. На її погляд, «герменевтичний підхід до права – це не доктринальна абстракція, а сучасна методологія <...>, що має безпосереднє практичне значення для кожного правника, незалежно від того, в якій сфері юридичної діяльності він працюватиме» [5, с. 6]. Вчений справедливо стверджує, що «право настільки є правом, наскільки воно герменевтичне, і юрист є настільки юристом, наскільки він герменевтик. Цього вимагає сама символічно-смилова природа правової матерії» [5, с. 30].

А.М. Бернюков доходить обґрунтованого висновку про те, що «юридична герменевтика – це потужний методологічний напрям юриспруденції, в центрі дослідження якого перебуває процес інтерпретації змістів правової реальності у всій різноманітності її проявів» [6, с. 12].

Вихідним положенням юридичної герменевтики є ідея про те, що право – це система знаків та значень, що існують в певній текстовій формі і підлягають обов'язковому тлумаченню [7, с. 20]. Фактично йдеться про роль тексту у праві (адже не можна заперечувати того, що в кримінально-правовій сфері хоча б з формальної точки зору панує саме текст – кримінальний закон).

Основною проблемою юридичної герменевтики виступає праворозуміння, яке здійснюється через судження та оцінки, а ключовими поняттями є «текст», «сенс», «інтерпретація», «тлумачення» тощо [8, с. 120].

Суть юридичної герменевтики полягає в тому, що «вона представляє собою один із видів пізнання, в результаті якого відбувається процес від розуміння до пояснення» [9, с. 5–10].

Розуміння (праворозуміння) як пізнавальна процедура полягає в таких положеннях:

- поєднання знання, що фіксує об'єктивний стан предмета пізнання та оцінки, тобто співвіднесення цього знання із суб'єктивним світом людей, які беруть участь у правовідносинах;
- прийняття до відома тієї обставини, що за видимою, очевидною стороною предмета пізнання існує сторона внутрішня, прихована під впливом свідомих та підсвідомих спонукань [7, с. 20].

При цьому оцінка не розширює пізнання речі, а лише виражає почуття схвалення чи несхвалення щодо неї. Оцінююча свідомість перевіряє відповідність речі її меті [10, с. 20].

Щоб усвідомити сенс і тим самим зрозуміти зміст закону (текст), необхідно його відповідним чином інтерпретувати. Для цього суб'єкту потрібно залучити свій соціальний досвід, співвіднести свій особистий та соціальний статуси, ідентифікувати себе у соціальних зв'язках [9, с. 5–10].

Право – це текст, який створюється людиною і відтворюється діями і ментальними уявленнями людей [11, с. 12]. Крім того, «право – не статична структура, <...> а «процес відтворення правової реальності» (воно носить динамічний характер) [11, с. 12]. І, що не менш принципово, право – елемент культури певної цивілізації, воно об'єктивно не може бути універсальним та носити «шаблонний» характер (в цьому контексті йдеться про його «нормативне» наповнення, «букву»).

На відміну від класичної методології, розрахованої переважно на обслуговування потреб юридичного позитивізму та фіксацію статички правового буття, правова герменевтика культивує складні юридичні техніки й технології мислення, які суттєво розширюють горизонт наукового пізнання.

По-перше, йдеться про «психологічну складову» правової герменевтики.

Недаремно формування нової раціональності сьогодні пов'язується із діалогом науки та позараціональних форм ментальності і культури [12, с. 79–80].

В той же час, як резонно констатує Д.А. Керимов, «союз психології і права залишається найменш дослідженим в сучасній вітчизняній юридичній науці» [13, с. 399].

Необхідною константою герменевтичної методології є використання нею неklasичної логіки, яка, на відміну від формальної, прагне інтерпретувати ірраціональні смисли, які нерідко присутні в юридичних актах та текстах [3, с. 96].

З герменевтичних позицій правова реальність має смислову будову. Правові смисли опредмечуються в ментальних установках, ідеях і теоріях, у знаково-символічній формі

норм та інститутів, у людських діях і відносинах [14, с. 65]. Тобто, по суті, в різних формах комунікативної діяльності створювачів та адресатів «правового тексту» (кримінального закону).

По-друге, архіважливе значення в герменевтиці мають «динамічний» та «соціокультурний» аспекти.

Так, правова герменевтика розглядає правову дійсність як таку, що постійно змінюється, рухається і розвивається. Сталість зміни, взята в необхідності її протікання, – ще одна герменевтична константа юриспруденції [3, с. 96].

Правова герменевтика виходить також із соціокультурних факторів в генезисі права, що особливо актуально сьогодні, «коли загроза культурному плюралізму стала очевидною у зв'язку із процесами експансії західного світу» [15, с. 160–169].

Має рацію А.В. Савченко, коли стверджує, що «у сучасному кримінальному праві України метод порівняльного правознавства стає одним із провідних й універсальних у системі методологічної бази наукових досліджень, даючи змогу адекватно співставляти системі міжнародного кримінального права з системою національного кримінального права конкретної держави, краще виявляти соціальну та правову природу українського кримінального права, а також пропонувати напрями використання зарубіжного досвіду правотворення для вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства» [16].

Слід солідаризуватися і з В.О. Туляковим у тому, що «використання порівняльно-правового методу у науці кримінального права дозволяє більш чітко виявити закономірності генези кримінально-правової заборони, її буття та реалізації, перспективи розвитку та удосконалення» [17, с. 30].

Більше того, за переконанням О.О. Малиновського, без порівняльно-правового методу аналіз будь-якого явища чи процесу кримінально-правової дійсності не буде всебічним, а отже, об'єктивним, через це пізнавальна цінність наукової роботи буде мінімальна [18, с. 43–45].

Порівняння як науковий метод завжди передбачає співставлення, тобто вивчення досліджуваних явищ за їх головними, сутнісними ознаками [2, с. 75].

Порівняльно-правовий метод – це метод: а) визначення невідомого шляхом порівняння з відомим; б) з'ясування якостей або властивостей явища шляхом порівняння з іншими його якостями чи властивостями або з якостями чи властивостями іншого явища; в) встановлення закономірностей шляхом порівняння об'єктів у різний час, порівняння їх якостей у минулому з тими самими якостями у сучасному стані для встановлення змін чи тенденцій розвитку [16].

Залежно від рівня узагальнення аналізу можна говорити про глобальний, національний, інституційний, груповий та мікрорівневий ступені визначення об'єктів кримінально-правового порівняльного дослідження [17, с. 31–37].

Використання порівняльно-правового методу при проведенні наукового дослідження повинно відповідати певним принципам, наприклад, принципу порівнюваності та принципу відповідності [19, с. 53–54].

Згідно з першим принципом між об'єктами порівняння повинен бути досить видимий, істотний зв'язок. Питання про порівнюваність правових явищ вирішується залежно від наявності у них загальних рис, ознак приналежності їх до одного і того самого роду або виду, схожих структур, функцій, загальної сфери застосування, подібних задач та цілей.

Відповідно до другого принципу порівнянню підлягають лише однопорядкові явища, взяті у відповідних формах [19, с. 54].

Сферу дії порівняльно-правового методу не слід обмежувати виключно аналізом «догми» (кримінального закону).

Порівнянню повинні піддаватися як догма, так і окремі компоненти «середовища» темпорально-просторового буття кримінального права, що характеризуються своєю унікальністю та самобутністю і впливають на формування його «нормативного» наповнення.

На наш погляд, важко погодитися із міркуваннями про те, що усі проблеми кримінального права «загальні для людського суспільства, яке має державно-правову організацію»

[20, с. 11] або що «із розвитком процесів глобалізації виникає наднаціональне кримінальне право» [17, с. 29].

Не дивлячись на глобалізаційні процеси, які здебільшого стосуються сфери політики та економіки, в умовах постмодерну посилюються відмінності культур різних цивілізацій, складником яких, власне, й виступає право (кримінальне право) [21, с. 13].

Тому в сучасних реаліях більш точно говорити не стільки про наднаціональне кримінальне право, скільки про наднаціональні кримінальні загрози, вирішення яких покладається частково на національні кримінальні законодавства, а частково на міжнародне право. В той же час національне кримінальне право і міжнародне право (міжнародне кримінальне право) – це різні правопорядки, які з об'єктивних причин не можна співвідносити між собою як частину і ціле [22, с. 22–25].

Цікавою і абсолютно справедливою щодо цього є думка В.О. Навроцького про те, що «кримінальне право у різних державах, принаймні тих, що входять до однієї правової сім'ї (континентального, англосаксонського права), єдине, а закони – різні». Тому «вивчати потрібно насамперед право, а не закони» [23, с. 23].

Дійсно, складно оспорити той факт, що «дух права», який уособлений, по суті, у його функціях і принципах («ненормативному» наповненні) та квінтесенцією якого ілюстративно репрезентує відома римська сентенція “*jus est ars boni et aequi*”, характеризується на порядок більшою константністю, ніж його «буква» (закон), причому як в темпоральному, так і в просторовому аспектах.

«Буква» (кримінальний закон) – гіпердинамічна субстанція, яка перебуває у прямій залежності від кількісно-якісних показників злочинності на певній території за певний проміжок часу. В свою чергу, злочинність, як відомо, хоча й супроводжує людство протягом усієї історії його існування, однак її рівень, структура та динаміка для кожної держави, регіону тощо (тобто «середовища» у найширшому сенсі цього слова) носять свій специфічний характер, чим, власне, і пояснюється стан речей, за якого просто об'єктивно не може існувати універсального кримінального закону.

Слід зазначити, що останнім часом проблематика вад законодавчої техніки при конструюванні кримінально-правових заборон набуває безпрецедентної гостроти та актуальності і включається в предмет наукових пошуків різного рівня.

Так, за справедливим зауваженням В.Ф. Щепелькова, законодавцю так і не вдалося вирішити в повній мірі технічні проблеми конструювання Кримінального кодексу. Свідченням цього є роз'яснення Верховного Суду, в яких містяться рекомендації, що заповнюють ті чи інші прогалини (особливо це стосується питань призначення покарання). Чимала частина техніко-юридичних недоліків Кримінального кодексу припадає на недосконалість формально-логічного характеру (протиріччя і неповноту). Доводиться констатувати, що проблема внутрішньої узгодженості кримінального права ще чекає свого вирішення. Логічні вади кримінального законодавства сьогодні – даність, що деформує і дестабілізує його реалізацію [24, с. 2–3].

Можна погодитися і з доводами О.І. Сітнікової стосовно того, що «поспішність, із якою законодавець вводить в кримінальний закон нові приписи, прирікає правозастосувача на трудомісткий процес декодування недостатньо якісних нормативних текстів» [25, с. 24].

Має рацію й Є.О. Волосяк в тому, що «значна кількість помилок, котрі допускаються в правозастосовчій діяльності, пов'язана із невдалою лінгвістичною конструкцією складів злочинів, неточним вживанням юридичних понять, стилістичними помилками, редакційно-технічними похибками, порушенням вимог послідовності та логічної завершеності викладу волі законодавця, повноти та доцільності її вираження в тексті закону» [26, с. 8].

Все вищенаведене підтверджує, що, не дивлячись на послаблення позитивістських позицій сьогодні, як і раніше, зберігається значущість формально-логічного (догматичного) методу в арсеналі методології кримінально-правових пошуків.

Формально-логічний метод надає можливість визначити відповідність побудови норми кримінального права законам та правилам формальної логіки і синтаксису (граматики) [27, с. 92].

Він забезпечує такі важливі параметри пізнання і творення правового середовища, як «1) логічна стрункість, несуперечливість, відповідність лексичним нормам, граматичним правилам; 2) наявність усіх внутрішніх компонентів, які роблять закон здатним до реалізації, переводять бажання в дію і спрямовують його до передбачуваних наслідків; 3) вписаність у систему вже діючих у суспільстві норм і відносин, продуктивну взаємодію з ними» [7, с. 18].

Крізь призму формально-логічного методу слова та словесні комплекси, що включені до норм кримінального права, повинні характеризуватися високою інформативністю, однозначністю, семантичною жорсткістю. Мова кримінального закону повинна бути доступною і зрозумілою не лише юристам, а й особам, зобов'язаним неухильно дотримуватись норм права [27, с. 92–93].

Висновки. Таким чином, роблячи загальні висновки всього вищенаведеного, можна відзначити таке:

1) завдяки врахуванню «психологічної складової» створювачів та адресатів кримінального закону, «динамічних» та «соціокультурних» аспектів кримінально-правового буття правова герменевтика суттєво розширює горизонт наукового пізнання кримінального права та кримінального закону як різновидів соціального управління;

2) евристичність порівняльно-правового методу для системно-структурного аналізу кримінального права та кримінального закону як різновидів соціального управління полягає у тому, що він дає змогу співставити різні режими кримінально-правового впливу, а також окремі компоненти «середовища» темпорально-просторового буття кримінального права, що впливають на формування його «нормативного» наповнення у їхньому динамічному взаємозв'язку для того, щоб з'ясувати найбільш ефективні й утилітарні практики обмеження злочинних девіацій в конкретному соціумі;

3) продуктивність формально-логічного (догматичного) методу для системно-структурного аналізу кримінального права і кримінального закону як різновидів соціального управління полягає у тому, що він дає змогу виявити наявні в кримінальному законі вади законодавчої техніки формально-логічного, лінгвістичного, стилістичного, редакційно-технічного тощо характеру для того, щоб мінімізувати «викривлення» кримінального права в тексті кримінального закону.

Список використаних джерел:

1. Тарасов Н.Н. Методологические проблемы юридической науки : [монография] / Н.Н. Тарасов. – Екатеринбург, 2001. – 264 с.
2. Сырых В.М. Метод правовой науки: (Основные элементы, структура) / В.М. Сырых. – М. : Юрид. лит., 1980. – 176 с.
3. Крыжановский А.Ф. Герменевтические константы теоретической и прикладной юриспруденции / А.Ф. Крыжановский // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Юридические науки. – 2010. – № 2. – С. 95–97.
4. Оборотов Ю.М. Герменевтический метод у правознавстві / Ю.М. Оборотов // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 1. – С. 19–21.
5. Герменевтика права: розвиток юриспруденції : [навч. посіб.] / [В.В. Дудченко, М.Р. Аракелян, В.В. Завальнюк]. – О. : Фенікс, 2014. – 184 с.
6. Бернюков А.М. Юридична герменевтика як методологія здійснення правосуддя (філософсько-теоретичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / А.М. Бернюков. – Львів, 2008. – 18 с.
7. Демидов А.И. О методологической ситуации в правоведении / А.И. Демидов // Известия вузов: Правоведение. – 2001. – № 4. – С. 14–22.
8. Малинова И.П. Философия права и юридическая герменевтика : [монография] / И.П. Малинова. – М. : Норма: ИНФРА-М, 2014. – 176 с.
9. Пычева О.В. Герменевтика уголовного закона : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / О.В. Пычева. – М., 2005. – 30 с.

10. Дудченко В.В. «Буква» і «дух» права: до методології питання / В.В. Дудченко // Держава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Випуск 28. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 19–24.
11. Честнов И.Л. Постклассическая теория права : [монография] / И.Л. Честнов. – СПб. : Издательский Дом «Алеф-Пресс», 2012. – 650 с.
12. Мальцев Г.В. Социальные основания права / Г.В. Мальцев. – М. : Норма, 2007. – 800 с.
13. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов. – М. : Аванта+, 2000. – 560 с.
14. Максимов С.В. Класична і неklasична моделі осмислення правової реальності / С.В. Максимов // Право України. – 2014. – № 1. – С. 61–68.
15. Овчинников А.И. Юридическая герменевтика как правопонимание / А.И. Овчинников // Известия высших учебных заведений: Правоведение : научно-теоретический журнал. – 2004. – № 4. – С. 160–169.
16. Савченко А.В. Поняття порівняльного кримінального права та загальна характеристика основних сучасних правових сімей / А.В. Савченко // Мультимедійний навч. посібник «Кримінальне право: Загальна частина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/Lekc/T21/T21_P1.html.
17. Туляков В.О. Порівняльний метод у науці кримінального права / В.О. Туляков // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1. – С. 29–40.
18. Малиновский А.А. Методологические вопросы сравнительного исследования уголовного права / А.А. Малиновский // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2007. – № 2. – С. 43–45.
19. Сыманюк Н.В. Об использовании сравнительно-правового метода при проведении научного исследования / Н.В. Сыманюк // Российский юридический журнал. – 2014. – № 4. – С. 52–56.
20. Сердюк П.П. Теорія кримінальної відповідальності у сучасному кримінальному праві: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / П.П. Сердюк. – Запоріжжя, 2013. – 40 с.
21. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 730 с.
22. Вечерова С.М. Національне кримінальне право та міжнародне публічне право: критичний погляд на їх співвідношення в умовах глобалізації / С.М. Вечерова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – № 21 (Частина I). – С. 22–25.
23. Навроцький В.О. Кримінальне право і кримінальне законодавство: співвідношення понять / В.О. Навроцький // Право України. – 2011. – № 9. – С. 20–24.
24. Щепельков В.Ф. Уголовный закон как формально-логическая система : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В.Ф. Щепельков. – М., 2003. – 42 с.
25. Ситникова А.И. Законодательная текстология уголовного права : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А.И. Ситникова. – М., 2013. – 49 с.
26. Волосюк Е.А. Грамматическое толкование норм Уголовного кодекса Российской Федерации : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е.А. Волосюк. – Краснодар, 2013. – 24 с.
27. Гуторова Н.А. О методологии научного исследования проблем Особенной части уголовного права / Н.А. Гуторова, Н.И. Панов // Известия высших учебных заведений: Правоведение. – 2010. – № 1. – С. 84–95.

